

Török Tibor és Neparáczki Endre (Szeged):

Az öröklődéstan alkalmazásának lehetőségei és eredményei a magyar történelemtudomány számára

A régészeti genetika vagy archeogenetika egy fiatal tudományág, melyben az utóbbi évtizedben valóságos információs robbanás történt. Ez egy módszertani újításnak köszönhető, mivel az úgynevezett újgenerációs szekvenálással lehetővé vált az elhalt maradványok teljes örökítő anyag készletének (genom) megfejtése. Mára már több mint 1000 archaikus genomot ismerünk Eurázsia Őskortól a Bronzkor végéig terjedő időszakából, ami lehetővé tette a kontinens első benépesülésének, és azt követő népesség vándorlásainak felvázolását. Ezekből az adatokból a Kárpát-medence korai benépesülési hullámainak is megismertük, és ez számos korábbi hipotézist cáfolni látszik. A genetikai vizsgálatok új lehetőséget teremtenek az őstörténet kutatás számára, mivel természettudományosan megalapozott „erős” adatokat szolgáltatnak az egykori egyének és csoportok származásáról, keveredéseiről és valamelyest még létszámukról is. A genetikai adatok legerősebb oldala az, hogy jól meghatározható földrajzi régiókhoz tudják kapcsolni a vizsgált minták származását és kijelölik a genetikailag rokon egykori és mai népcsoportokat. Mivel a régészeti, nyelvészeti és történelmi következtetések is földrajzi régiókat „öshazákat” vizionálnak, valamint nyelvi rokonokat és régészeti kultúrköröket neveznek meg elvárható, hogy az eltérő tudományterületek következtetései egymással összhangba hozhatók legyenek. A genetikai eredmények ezért segíthetnek eldönteni, hogy a korábban felállított alternatív hipotézisek közül melyik áll közelebb a valósághoz. A genetika másik előnye az, hogy időben több ezer évre lát vissza a múltba, így az írott történelem előtti eseményekről is fellebbenti a fátylat. Most dióhéjban összefoglalom a témánk szempontjából legfontosabb háttér ismereteket.

A mai ember (*Homo sapiens*) genom összetétele Euráziában döntően a kis létszámú Paleolitikum-Mezolitikum időszakban (korai Kőkorszak, 40 ezer-10 ezer éve) formálódott. Genetikai értelemben az ezt követő időszakok a kőkorszakban differenciálódott népességek keveredéseiként foghatók fel. A *Homo sapiens* először kb. 40 ezer éve kezdte belakni a kontinentet, és a kezdeti kis létszámú közösségekből Európában egy aránylag egységes, homogén genetikai összetételű úgynevezett “nyugati halász-vadász” népesség jött létre, ugyanekkor Ázsiát a több tízezer éves elkülönülés miatt a szintén jól azonosítható “keleti vadászok” lakták be, délen pedig a “közel-keleti vadászok” különültek el.

Az első földművesek a termékeny félhold területéről származtak, és az újkőkorszakban (Neolitikum) i.e. 6 ezer körül a Körös-Starcevo kultúrával léptek a Kárpát-medence területére, ahol elkeveredtek a helyi vadászokkal. Nagyjából 1500 év múlva a Rézkorszak kezdetére a Kárpát-medence népessége ismét egységessé vált, de a génkészlet kb. 80%-a közel-keleti földművesektől eredeztethető. Európa kőkorszaki vadászait nagyrészt a Kárpát-medencéből kiáramló földművesek rétegezték felül hasonló arányban. A Rézkorszak végéig a Kárpát-medencéből további kiáramlások történnek, így például a genetikai adatok azt mutatják, hogy a Fekete tenger és a Kárpátok előterében létrejött Tripolje-Kukutyeni (kukutyin) földműves közösség tagjai is a Kárpát-medencei Körös műveltségéből származtak. Ez a génkészlet azonban nem lépte át a Dnyeper-Dnyeszter

vonulat, tőlük keletre a markánsan elkülöníthető, kurgánokba temetkező kora bronzkori jamna (oroszul jamnaja) nomádok őseit találjuk. A késő Rézkorban a jamna nomádok megjelentek a Kárpát-medencében, és az Európát genetikailag ismét nagyjából 80%-ban felülrétegző zsinédízes kerámia népsége is rájuk vezethető vissza. A Bronzkortól ezért a Kárpát-medencében legalább három eltérő származású, kultúrájú és minden bizonnyal eltérő nyelvű népesség összeolvadásával számolhatunk, melyre a későbbiekben további bevándorlások rétegződtek. Kulturálisan – és valószínűleg nyelvi is – ezek közül meghatározóak a keletről érkező “nomádok”; szkíták, szarmaták, alánok, hunok, avarok, magyarok.

Mindezt azért kellett előrebocsátanom, mert aki magyar ősiséggel számol a Kárpát-medencében az mostantól biztosan választani kényszerül, hogy a fenti kultúrák és korszakok közül melyre gondol, ugyanis teljességgel kizárható a keletről beáramló népcsoportok kárpát-medencei eredete. Genetikailag egyszerűbb a válasz, mert mindegyik réteg egyszerre van meg bennünk, sőt úgy tűnik legnagyobb arányban a Neolitik földművesek és bronzkori jamna nomádok hagyatéka maradt meg a genomunkban.

Most pedig röviden a saját eredményeinket fogom bemutatni. Mivel a magyar őstörténetben meghatározó eseménynek tekintjük Árpád népének 9. század végi bejövetelét, a múltunk nyomait kereső hazai archeogenetikai kutatások elsőként a honfoglalás kori temetők vizsgálatára összpontosultak. A honfoglalókból ez ideig csak az anyai vonalon öröklődő mitokondriális DNS-ből (mtDNS) és az apai ágon öröklődő Y-kromoszómából vannak adataink. Legutóbb a genomból is vizsgáltunk néhány informatív szakaszt, de sajnos teljes genom adatok a honfoglalókból még nincsenek.

A régészeti leletekben a mitokondrium DNS őrződik meg legjobban, ezért a korai genetikai vizsgálatok nagy része erre összpontosult. Az mtDNS-t mindenki kizárólag az anyjától örökli, összetétele (szekvenciája) csak viszonylag lassan változik mutációkkal, melynek sebessége kiszámítható. A DNS szekvencia a mutációk miatt idővel fokozatosan változik, ezért minél hasonlóbb két szekvencia annál közelebbi a rokonságuk, vagyis a legközelebbi közös felmenőjük. Így a ma élő emberek mtDNS adataiból rekonstruálni tudjuk a különböző korokban élt ősanyák egyenes ágú leszármazási viszonyait és térbeli vándorlásait. Ezeket a rekonstrukciókat az elhalt maradványokból meghatározott szekvenciák kivétel nélkül alátámasztják. A korábbi archeogenetikai vizsgálatok rendszerint csak az mtDNS legváltozékonyabb 350 nukleotid (a DNS legkisebb építőköve) hosszúságú szakaszát határozták meg, mi azonban teljes hosszúságban, nagy pontossággal le tudtuk olvasni mind a 16570 építőkövet. Ez azért fontos, mert a leszármazási fa egyes alágaiba történő pontos besorolás csak a teljes szekvencia ismeretében valósítható meg, és csak így válik lehetővé a nagyfelbontású elemzés. Munkánk másik újdonsága az, hogy három temetőnek szinte a teljes népességét megvizsgáltuk ráadásul a legkorábbi valószínűleg első generációs honfoglaló csoportokat rejtő temetőkből, Karos-Eperjesszögről és Kenézlőről. Összesen 102 minta anyai vonalat határoztuk meg, ami a vizsgált temetőket tekintve mindenképp reprezentatív adat. Az összes korábbi vizsgálattal összehangban azt találtuk, hogy a honfoglalókban jelentős volt a keleti (ázsiai) összetevők aránya, ráadásul a finomabb felbontású elemzés kimutatta, hogy a 30-40%-nyi ázsiai anyai vonal a mai Észak-Mongólia, Burjátia területéről származott, és a „honfoglalók” ázsiai elődeit leginkább a mai tuvaiak őseiben kereshet-

jük. Emellett olyan új populációgenetikai módszert is bevezettünk, amely hipotézisektől függetlenül képes meghatározni egy népesség összetevőinek legvalószínűbb eredetét. Ez azt mutatta, hogy a honfoglaló népesség egésze a mai volgai tatárokra hasonlít legjobban. A tatárok és honfoglalók hasonló genetikai komponense történetileg leginkább az onogur bolgároknak feleltethető meg. A genetikai adatokat ebben messzemenően támogatják a régészeti, antropológiai és történeti adatok is. Tegyük hozzá, hogy az európai származású vonalak is a pontusi-kaszipi szteppére mutatnak, legvalószínűbb őseik a bronzkori szrubnaya kultúrában keresendők, akik i.e. 1850-1200 között a kelet-európai sztyeppen letelepült félnomád életformát folytattak, és jellegzetes gerendavázás halomsírokba temetkeztek. Az onogur-magyar kapcsolatokat jól ismeri a történettudomány és a nyelvészet is, de az onogurok szerepét az egyes kutatók eltérő súllyal ítélik meg. Eredményeink egyértelműen azok javára billentik a vitát akik az onoguroknak döntő jelentőséget tulajdonítanak. Nem csak a régészeti anyaguk mutat szoros párhuzamot, de az antropológiai típusok megoszlása, és a jelképes trepanációk elképesztő gyakorisága is. Utóbbi már akár etnikai bélyegnek is tekinthető, és a honfoglaló magyarok maradványaiban 10% körüli gyakoriságot mutat, és szinte csak a dunai és volgai bolgár (onogur) anyagban találni ehhez foghatót.

Az apai vonalokból 29-et tudunk meghatározni, és ezek származás szerinti megoszlása igen hasonló az anyai vonalakéhoz, vagyis kijelenthető, hogy a honfoglalás során egyszerre jöttek férfiak és nők, teljességgel kizárható egy olyan katonai invázió képe, ahol az idegen férfiak a helyi nőkkel házasodtak volna. Az apai vonalak populációgenetikai elemzése is hasonló eredményt mutatott az anyai vonalakéhoz, a honfoglalók apai vonalai kelet európai és a közép-ázsiai népek keverékét mutatják, összetételük pedig az ismert népségek közül a mai baskírokéval mutatja a legnagyobb hasonlóságot. A baskír magyar kapcsolat nem ismeretlen a magyar őstörténet számára, hisz nagyszámú arab nyelvű forrás azonosítja a Kárpát-medencei magyarokat a baskírokkal (al-Masudi, al-Qazwini, al-Balhi, al-Istahri és Abu Hamid al-Garnati). Hamid al-Garmati 1150 körül közel egymás után látogatta meg a Magyar Királyságot, és a Volga menti baskír területeket, és úgy találta, hogy két azonos népről van szó. Azt is tudjuk, hogy a honfoglaló magyarság legalább két törzsének neve (Gyarmat, Jenő) a baskír törzrendszerben is megtalálható. Emellett a Juliánusz barát által felfedezett Magna Hungaria szintén Baskíria területén található. A baskírok a Kazanyi Tatár Kánságban együtt éltek a tatárokkal, és a két nép genetikai hasonlósága bizonyosan ennek tudható be. Történelemszinkronizációink a baskír-honfoglaló azonosítást nem fogadják el, de genetikai adataink az arab forrásokat támogatják. Az alacsony felbontású genomvizsgálatainkból az derült ki, hogy Árpád népe több eltérő származású népesség aránylag friss keveréke lehetett, mivel közel azonos arányban találunk közöttük teljesen ázsiai és teljesen európai egyéneket, valamint a kettő keverékét.

Összefoglalva a honfoglalók ázsiai és európai eredetű nomádok keveredéséből származtak, és minden lehetséges ősök szepteppei eredetű volt. Kb. 30-40%-uk Kelet-Belső Ázsiából származott, a mai Burját és Tuvai Köztársaság, Észak-Mongólia területéről, és ázsiai hun, ázsiai szkíta elődök valószínűsíthetők. Nagyjából 60%-uk a Pontusi-Kaszipi szteppéről származott, és a bronzkori szrubnaya szepteppei nomád kultúra leszármazottainak tekinthető, kiknek utódai az európai szkíták, szarmaták voltak. Genom és fenotípus adataik a kétféle eredetű népesség nem túl régi keveredésére utalnak. Árpád népe a mai volgai tatárokhoz és baskírokhoz hasonlított legjobban, ami megfelel a történeti forrásoknak. Közvetlen elődeik az onogurok lehettek, ami megfelel az antropológiai, régészeti és nyelvi adatoknak. Végezetül a genetikai adatok alapján

a honfoglalók kevesebb mint 10%-ban járultak hozzá a mai magyarok összetételéhez, tehát genetikailag nem azonosíthatók a mai magyarokkal. Ez alapján Árpád népe sokféle etnikumból szerveződő valószínűleg többnyelvű szövetség lehetett, és a vezető réteg legnagyobb valószínűséggel török nyelvű volt.

Ma már arra is van adatunk, hogy a 10. századi magyar köznép túlnyomórészt a korábbi helyi lakosokból állt. Úgy gondoljuk, hogy a honfoglaló hatalmi csoport sokfélesége, ami több etnikai forrástól származhatott, törökös jellege és alacsony számaránya megkérdőjelezi a magyar nyelv eredetét a honfoglalókhöz kapcsoló hipotézist. Őstörténetírásunk oroszánrésze eddig a honfoglaló magyarokról szólt, amiben jelentős szerepe van a korábbi korszakokból származó írott források hiányosságának. Adataink rávilágítanak arra, hogy a magyar etnogenezisben honfoglalást megelőző korszakoknak sokkal jelentősebb szerepe volt mint korábban gondoltuk, például a nyelvnek a magyar hatalom korszaka előtti megjelenése a Kárpát-medencében, egyenrangúan megalapozott feltevés, amint azt már korábban számos kutató előterjesztette.

A folyamatosan sűrűn lakott Kárpát-medencébe nem lehetett könnyű egy új nyelvet behozni. Az elfogadott nyelvészeti adatok a magyar nyelvet finnugor, török, altáji nyelvekkel hozzák kapcsolatba, eszerint nyelvünknek keleti gyökerei vannak, és ez egybevág a keleti nomád bevándorlásokkal. A genetikai nyomok keleten az ázsiai hun birodalom területére vezetnek, mert mind a honfoglalók keleti összetevői, mind a hunok, mind az onogurok, mind az avarok származása erre a területre mutat. Egyre bizonyosabbnak látszik, hogy genetikai folytonosság létezett az ázsiai és európai hunok között, és legújabb adataink szerint az avar vezető réteg genetikailag a mai burjátok, csukcsik, jukagírok őseihez hasonlított legjobban.

Elképzelhető, hogy a genetikai és nyelvészeti adatok valamikor illeszthetők lesznek. Edward Vajda amerikai nyelvész hipotézise szerint az ázsiai hun birodalom uralkodó nyelve egy mára kihalt uráli nyelv lehetett, ami kielégítő magyarozatul szolgálna az uráli nyelvtani elemek és szavak jelenlétére a török, mongol továbbá északi jenyiszeji nyelvekben, amit más módon igen nehezen lehet értelmezni. Johanna Nichols amerikai nyelvész az uráli nyelvek őshazáját szintén a mai Mongólia fölötti területen jelöli meg, ahonnan a sztyeppe északi sávjában mint közvetítő presztízs nyelv terjedt nyugat felé, és nyelv-átvétellel került az északi erdő zónába, ahol egyes változatai mint „nyelvi menedékekben” máig fennmaradtak. Azonban a finnugor nyelvek mostani elterjedési területe másodlagos, mert az eredeti nyelv kiszorult a szteppéről.

Hozzászólás, vita: Darai Lajos, Török Tibor, Neparáczy Endre, Gáspár Róbert, Oláh Zoltán, Bátonyi Pál, Cséfalvai Gusztáv

Darai Lajos

Szeretnék pár megjegyzést tenni, csupán kiegészítésként, hogy jelezzem, hogy ezek valós problémák, és a megoldás hosszú távon mégiscsak az lesz, hogy több tudomány össze fog fogni, össze fog folyni. Így például a régészetből lehet tudni, hogy a kurgáninvázió 50 %-ban hagyta meg csak a népességet, illetve annyi embert hagytak életben, ahányan ők voltak. Tehát ilyen módon az a bizonyos 50 % Észak-Európában [amiről Török Tibor beszélt] megmagyarázható. És az első kurgán invázió még bejött a Kárpát-medencébe, de a második már északon elkerülte. S a harmadik pedig valójában innen indult, tehát a harangedényesek. Tehát ezek nagyon érdekes dolgok.

Török Tibor

Nem innen indult.

Darai Lajos

A régészet tud róla pontos információt adni.¹² És ilyen módon a régészet sokkal pontosabbá válik, hogyha a genetika emgerősíti.

Török Tibor

Elnézést, erre hadd reagáljak. Először is északon amit mondtál, igaz. Tehát ott durva pusztítással járt. A Kárpát-medencében nincs nyoma, hogy a jamnajak pusztították volna a badenikeket. Erről az időszakról beszélünk. Nincs nyoma.¹³

Darai Lajos

De várjunk, itt arról van szó, hogy ez a három kurgán invázió között ezer–ezer év különbség van. Tehát hat és félezer éve indul, és négy és félezer éve fejeződött be. Tehát itt ilyen összefüggések is vannak. Ez az egyik.

A másik, hogy nagyon fontos lenne, hogy megkülönböztessük a kettős kultúrát, kettős műveltséget. Tehát van a hatalmi műveltség és van a népi műveltség. Nagy valószínűséggel mindenkit, még a népművészetet is, tehát a népviselet az mindig a felsőbb körök viseletéből jött le, aztán millió módon elszaporodott és nagyon sokfélévé vált, és szebb lett, mint az eredeti. De mindenki fölfelé néz egy idő óta és szeretnek a hatalom módosulataival foglalkozni, és nem a néppel. László Gyula volt az első, aki a népet is [régészetileg] „megásta”, sírjait ásta és kutatta. Tehát valószínűleg ezek a népnevek, amikor népnevekben gondolkodunk és népekről beszélünk, akkor bizonyos hatalmi csoportoknak módosulásait, vándorlásait, egyebeket emlegetjük, csak mi nem tudunk róla, és azt hisszük hogy népeket vizsgálunk.

Török Tibor

Ez igaz.

Darai Lajos

A következő a nyelv. Olyan problémáink vannak a nyelvvel, hogy a nyelv nagyon időtálló. Az is lehet, hogy hatvanezer éves nyelvi maradványokban utazunk, ugyanúgy, mint modjuk az immunrendszerünk, a neandervölgyi [korszakból való]. Hogy csak egy példát mondjak: Egy németországi magyar férfi eljött az egyik őstörténeti találkozóra, és mondta, hogy ő levelezéssel a Fülöp-szigetéről hozott feleséget. Aztán kiderítették egy idő után, hogy van 500 azonos jelentésű és hangzású szó a hölgy Fülöp-szigeteki visayan nyelve és a magyar között.¹⁴ A finnugorban 200-at mondanak és nagy rokonságról beszélnek. Tehát azért mondom, hogy itt még lesznek meglepetések. Tehát a nyelvtudomány is, hogyha megtudja, hogy a genetika mikkel

¹² A bronzkorszak elején, Kr.e. 3000 körül indul meg az orosz sztyeppéről a 3. kurgán invázióknak nevezett hódító hadjárat Európa középső és nyugati területei felé. Ehhez sorolható az évezred közepén az, amikor már maga a Kárpát-medence nyugati területe is újabb hódítóval szolgál: a harangedény műveltség inváziója, a Vinkovci-Somogyvár műveltségéből, a dunántúli területről veszi kezdetét. A harmadik invázió már annyira legyengült és a medencei lakosság annyira megerősödött, al-kalmazkodott és védekezett, hogy ekkor a támadók beolvadtak a megtámadottakba. Azaz mivel sokkal kevesebben voltak, könnyen felszívódtak, miután a legeltetési területeken letelepedtek, ill. innét további hódításokat indítottak (harangedényesek).

¹³ Én is azt mondtam ott előtte, hogy a második kurgán invázió a Kárpát-medencét kikerülte. – A szerk.

¹⁴ Lásd Kovács János, Perie Alkorán: „A visayan Fülöp-szigeteki nyelv magyar eredetű?” *Acta Historica Hungarica Turiciensia* XXXIII. évf. 11. sz. Pannon Kultúráközösség Kutató és Képzőközpont Folyóirata 2018/B. pp. 21-33. http://epa.oszk.hu/01400/01445/00053/pdf/EPA01445_acta_hungarica_2018_11_021-033.pdf.

rukkolt elő, akkor valószínűleg azt a 150-200 éves lemaradását [lassan behozhatja majd]. Mert nemcsak a magyar nyelvtudomány van lemaradva ilyen módon, a finnugraszattal miatt, hanem valószínűleg a nemzetközi tudomány is lemaradt, pontosan, különböző, most nem részletezendő hatalmi célok elérése érdekében, ami még 1848 után is folytatódott.

Török Tibor

Lehetséges.

Darai Lajos

A következő, hogy a karosi lelet alapján, hogy azok a burjátokkal kapcsolatosak stb. Honét tudjuk, hogy a karosi leletnek van-e egyáltalán bármilyen köze Árpádékhöz. Tehát valaki a fővárost, amit Árpád fővárosának tett, vizsgálta? Találtak ott valamit? Azt se tudjuk, hogy hol volt az a főváros. És lehetne sorolni.

Török Tibor

Ez ügyben egyértelmű a régészek álláspontja. Nem szakterületem.

Darai Lajos

Jó, jó. Azok a régészek, akik nem biztos, hogy az összes [összefüggő] tudományt, tehát néprajz, nyelvészet stb, ugyanúgy, ahogy mi most magunktól elkezdtük megkövetelni, hogy több tudományt, vagy 12 tudományt hasonlítsunk össze, ők nem biztos, hogy ezt megtették már.

Török Tibor

Korszakolják elég pontosan, természettudományos adatokkal. Most már azt is meg lehet mondani, mit ettek azok a népek. Azt is meg lehet mondani, ott születtek, vagy oda mentek.

Darai Lajos

Jó, tehát akkor valószínűleg hosszútávon, vagy középtávon már a szintézis meg fogja változtatni az eddigi megállapításokat.

Tehát akkor az utolsó, amit szerettem volna mondani, hogy Európában nincsenek nomádok, nomád azt jelenti, hogy amikor tönkremegy a terület, akkor [a népcsoport] elindul kényszerűségből és keres magának valamilyen helyet, ahol meg tud élni. Itt [Európában] lefelé vándorolt, transzhumán pásztorkodás folyt. Tehát azok a vándorlások, amiket népvándorlásnak hívnak, azok hatalmi központok áthelyeződései, hatalomváltások. Tehát itt is még pontosítsra van szükség.

Török Tibor

Ez így igaz, ahogy mondod. A nomád szót azért szoktam használni, mert a nemzetközi szakirodalomban ezt ismerik. Amúgy teljesen igaz.

Neparáczyk Endre

Üdvözlök mindenkit. Neparáczyk Endre vagyok. Török Tiborral együtt dolgozunk. Igazából nagyon sokan, bár többször az én nevem szerepel [közben az előadás vetített diaképeréjmutat] kint, de egy csoport munkájáról beszélünk. És én csak pár dolgot szeretnék hozzáfűzni. Ez a tudományok közötti párbeszéd, ami gyakorlatilag nagyon sokszor vitába torkollik, inkább elbeszélések [egymás mellett], mellé megy, és még talán a saját tudományokon belül is. Nincs meg a tisztelet, és azt látom, hogy amikor beszélünk, ha genetikáról beszélünk, akkor genetikáról beszélünk, ha régész vagyok, akkor régészetről beszéljek. És maximum kérdéseket teszek fel. Vagy összhangba igyekszem hozni. És ha én tartok egy genetikai előadást, akkor a genetikai

eredményeket bemutatom, és azokról beszélünk. Ezzel tudjuk kivívni azt a tiszteletet a többi tudomány felé, hogy ő is elkezd majd velünk beszélgetni. És én úgy gondolom, hogy erre nagyon-nagyon szükség van. És itt azt látom, hogy ez nem minden esetben fordul elő, és majd efelé kellene elmennünk. Köszönöm szépen.

Darai Lajos

Nyitott kapukat döngetsz, azt gondolom.

Gáspár Róbert

Köszönöm szépen. Pár rövid kérdésem lenne.

Az Árpád-kori magyarság és a mai magyarság kapcsolatáról bármilyen adat vagy sejtés van-e már genetikai kapcsolatok tekintetében? Azt láttuk, hogy 5-10 % lehet a honfoglalók [aránya] a mai magyarságban.

Török Tibor

Egyértelmű, hogy itt van az Árpád népe bennünk. Ami hiányzik, az a mai magyarságnak egy szisztematikus fölmérése. Nem random mintákon, mint ahogy eddig történt. Főleg nem városiakból származó random mintákon, hanem kis falvakból származó, néprajzilag kicsit utánabányászott mintákon. Ezt egyébként a kulturállamokban nehezebben tudnák megoldani, mint nálunk, ott nagyobb a mozgás. Angliában ezt úgy oldották meg, hogy csak akkor vettek mintát valakitől, ha azt mondta, hogy mind a négy nagyszülője 50 km-es körzeten belül élt. Mind a négy. Ez is lehet, hogy elég lenne, de mi azért kicsit mélyebben szeretnénk [megvizsgálni], hogy ki a jász, ki a kun, ki a székely. Mondjuk, a székelyekről tudunk a legtöbbet eddig. Tehát akkor tudjuk hozzá hasonlítani az igazi magyar mintához, de a mai magyar mintához is elég jól stimmel.

Gáspár Róbert

Van esetleg valami sejtése, hogy mennyi lehet az arány?

Török Tibor

Én az ázsiai gének arányából mondtam ezt az 5-10 %-ot. Az ázsiai gének arányából. De egyébként az apai vonalakat nem írtam föl [a vetített képre mutat], mert hogyha szakmabeli valaki, akkor érdekelhette volna. Azért az apai vonalak is nagyon idegenek ám. Tehát ugyanolyan.

Gáspár Róbert

Bocsánat, másik kérdés az az apai vonalakkal kapcsolatos, hogy az uráli marker esetleg felbukkan?

Török Tibor

Van, pontosan, van uráli marker, de az az uráli marker nagyon sajátosan viselkedik, mert a baskírokban leggyakoribb. Tehát nem az a legbelsőbb marker, amelyik a finnugor népeknél van.

Gáspár Róbert

Ez az L ezer nulla harmincnégy esetleg?

Török Tibor

Tehát az L tíz harmincnégyesre gondolsz, ami egy manysi-khanti marker?

Gáspár Róbert

Igen.

Török Tibor

A honfoglalókban állítólag – nem mi – a Fóthi Erzsi talált egyet. Mi nem találtuk csak az eggyel fölöttit, aki viszont a baskírokra jellemző, meg a volgai tatárokra jellemző. Megint csak ugyanoda mutat. Csak mellékesen mondom egyet: III. Bélának ha ismerjük a genomját, – itt most elmondhatom, több részletet nem mondhatok, mert nem én csináltam, tehát igazából adatoknak kikotyogása, de – a legközelebbi rokonai a nmai baskírok között vannak III. Bélának... Tehát az is ugyanoda visz.

Gáspár Róbert

Köszönöm. Akkor a következő, hogy másik kutatásban felvetették, hogy a Karos II-es temetőben valószínűleg ősi ugor elemek is fellelhetők lesznek. Ezt akkor ezek szerint nem tudják önök megerősíteni, mert a részletes vizsgálat alapján, nem igazán...

Török Tibor

Az ellentéteken lehet vitatkozni. Tehát én olvastam például olyan kritikát, mert most reprintben már felraktuk ezt a szerverre és már vitatja a nemzetközi szakma, már rég vitatja ezeket az eredményeket, amiket most elmondtam. És én mindig elolvasom, hogy mit kommentálnak hozzá. Van olyan kommentelő, aki, – egyébként nem hülye, tehát szakmabeli, egyedül áll a véleményével a legtöbb dologban, de ő – azt mondja, hogy az a legtöbb marker, amit mi találunk, az uráli marker. Tehát csomó olyan marker, amit mindenki a szlávoknak tulajdonít, mert rengeteg szláv markert találtunk az apai vonalban, egyébként szláv markert, jakut markert és baskír markert. És egyébként meg európai markereket is. Tehát az Y-ról beszélek most csak. Jakut volt a másik, ami úgynevezet, de ez csak 17 % volt. Ez a jakut marker azért jakut marker, mert ott a leggyakoribb, de ez szintén jelen van a manysiknál is. Tehát ez az Y kromoszóma kicsit közelebb mutat bennünket a nyelvrokonainkhoz, mint az anyai vonalak. Elsőre, de nem közvetlen oda visz. 17 %-ban van olyan marker, ez az ázsiai marker, de mondom, ez a kommentelő azt mondta, hogy annál több. Mert egy csomó olyan marker, amit szlávoknak ítélünk, meg az egész szakma annak ítél, az szerinte a finnugor marker.

Gáspár Róbert

Tehát amit ugor markernek feltételezhetünk, az közvetlenül a finnugor népességből származhat, vagy esetleg egy közös haramdik őstől, mondjuk, keletről, a Bajkál-tó környékéről, Burjátóiából?

Török Tibor

Most én azt mondom, én nem vagyok hajlandó kihátrálni az alól a véleményem alól, ami itt eddig még nem hangzott el, hogy ezt a finnugor rokonságot én úgy képelem el, és ezt kezdetektől fogva hangsúlyoztam, mint ahogy azt Johanna Nikols nyelvész felvetítette [a vetített képre mutat]. Tehát volt egy többségi, zömében nomád életmódú, bronzkori népesség, aki ott hagyta a nyelvi lenyomatát a finnugor népeknél. És nyilván részben genetikai lenyomatát is. Tehát leszármazottjai a finnugor népeknek nem lehetnek – tízezer létszámú népek – ősei milliós létszámú népeknek. Hát ezt csak a hülye tudja elképzelni, már bocsánat! Ez teljesen világos, hogy ha még a nem a tízmilliós magyarsággal számolunk, hanem csak a százezres nagyságrendű nomád bevándorlásokkal, akik esetleg hozhatták a nyelvet, még akkor is fordított kell legyen a viszony.

Oláh Zoltán

Ez ilyen egyszerű.

Török Tibor

Ez ilyen egyszerű. Tehát hogyha markereket keresünk, lehet, hogy fogunk találni. Ez a válaszom erre [a Gáspár Róbert legutóbbi kérdésére]. De a viszony biztos fordított.

Gáspár Róbert

Köszönöm, és az utolsó [kérdés] lenne: Másik kutatásban a Baraba-sztyeppe népességet és a Krotovo kultúrát emelték ki.¹⁵ Önök találtak ide vezető nyomokat, ehhez a kultúrához?

Török Tibor

Hát sajnos náluk van az összes ilyen minta. Majd ezt ők leközik, ha [úgy] találják, mert mi nem tudjuk ezeket vizsgálni. Mi nem kaptunk még onnan anyagot.

Gáspár Róbert

Da amit önök vizsgáltak, ott nem találtak ide vezető szálakat ezek szerint.

Török Tibor

Én nem olvastam, hogy ők ott mit találtak. Tehát apai vonalat nem közöltek.

Gáspár Róbert

Ez anyai.

Török Tibor

Bocsánat, de vannak PCR eredmények, tehát ez a... – mondjad már, segíts ki Endre [Neparáczyk Endrére tekint].

Neparáczyk Endre

HVL.

Török Tibor

HVL szekvenciák vannak egyrészt, teljes mitogenomok is akadnak, de ami a legfontosabb, [hogy] az apai vonalakban nincsenek.

Neparáczyk Endre

STR-ek.

Török Tibor

STR-ek vannak, avarokból, de az avarok stimmelnek a mi adatainkra. Bocsánat, hogy szaknyelven beszélünk, de ő [Gáspár Róbertre mutat] érti. És gyakorlatilag ez az N1a mélyvonal, – amit a Zoli bemutatott és én nem mutattam be, – honfoglaló specifikusnak tartjuk, olyan nagy gyakoriságú ez az anyai vonal a honfoglalókban. Azt a Régészeti Intézet azokban a temetőkből nagy létszámban találta, vagy aránylag nagy gyakorisággal találta, csak nem tudjuk, melyik alágat, mert én azt nem láttam, az eredményeket, nincs leközölve. Tehát nem tudom megmondani a választ.

¹⁵ Németh Endre, Csáky Veronika, Székely Gábor, Bernert Zsolt és Fehér Tibor: Új filogenetikai mértékek és alkalmazásuk. – Új nézőpontok a magyarok korai története kapcsán. *Anthropológiai Közlemények* 58. (2017), pp. 3-36. http://real.mtak.hu/71183/1/Nemeth_AK2017.pdf.

Oláh Zoltán

Ja, hát, több dologban tudok hozzájárulni a mondandóhoz. Igen, azt mutattam, csak nyilván az én hibám, hogy túl nagy spannt vettem. De ez szándékos volt. Tehát igazából, hogy tényleg meg akarjuk érteni a nyelv, a nyelvnek sincs fejlődése, hanem az alkalom, fhoz] alkalmazkodása.

Török Tibor

A nyelv változik, bocsánat. Én nem vagyok nyelvész, de ezt az egyet elhiszem nekik és tudom, a nyelvek változnak.

Oláh Zoltán

De ezt mondom, csak nem akarom, hogy valaki azt mondja, hogy az egyik nyelv az fejlettebb, vagy kevésbé fejlett. Itt szó sincs ilyesmiről. Tehát az, aki nyelv és nyelv között bármilyen fejlettségi különbséget próbál tenni, az rossz úton jár. Mert.

Török Tibor

Nem biztos. Ezzel meg nem értek egyet.

Oláh Zoltán

De rossz úton jár. Hagy mondjam akkor végig. No, most én is végighallgattam, amit mondtál. Én is.

Török Tibor

Jó.

Oláh Zoltán

Én is szeretnék hozzájárulni. Az utolsó ragozó nyelv [lapok közt keresgél], amiről az irodalom tud, azt úgy hívják, hogy hettita. Ez az a Nature-cikk, amitől én számítom a [felmutatja a fénymásolt anyagot] valódi nyelvészetet.¹⁶ Ami előtte volt, azt nyugodtan be lehet dobni a kukába. Ebben rengeteg nyelv van, amit ma is beszélnek, csak egyetlen nyelv nincs, a magyar.

Török Tibor

Ez mind indoeurópai nyelv, azért.

Oláh Zoltán

De hát a magyar nem az.

Török Tibor

Hát akkor hogy lenne ott?

¹⁶ Az itt a 230. oldalon már idézett cikkről és ábrájáról van szó: Russell D. Gray & Quentin D. Atkinson: „Language-tree divergence times support the Anatolian theory of Indo-European origin” *Nature* **426**, 2003. November 27. 435–439. https://www.researchgate.net/publication/8984201_Language-Tree_Divergence_Times_Support_the_Anatolian_Theory_of_Indo-European-Origin.

Oláh Zoltán

A magyar ma is hettita nyelv, mert nem hozta senki sehonann sem. Illetve, pontosan fordítva, elvitték. Hát, hogyha valaki figyelmesen hallgatta az előadásomat, [látta, hogy] megvoltak, azokat a géncentrumokat, amiket 8000 évvel ezelőtt létrehoztak a Kárpát-medencéből elvándorlók, családok.

Török Tibor

Nem volt ilyen, Zoli.

Oláh Zoltán

Hát ott van, megadom az irodalmat.

Török Tibor

Nem volt, Zoli, ilyen. A Kárpát-medencében ott van. 6000 éve jöttek be abból a géncentrumból, amit te kiáramlásnak, pont fordított irányban.

Oláh Zoltán

Hányszor írtak le köröket. Hát most például ezeket nem tudod, nem tudod eleve ilyen antikanti logika nélkül. A kört a kanti logika nem engedi.

Török Tibor

Zoli, a Kaukázus vidékére raktad a harmadik népvándorlást.

Oláh Zoltán

Rengeteg kör lehet. Tehát egyetlen, egyetlen kört sem hallottam a te előadásodban, holott emlegeted an N1a1-et, amelynek a mozgó – a helyben maradó része az N1a1 – a mozgó része a W. A W az több körben visszatér. Tehát gyakorlatilag a visszatérésnek a fölgyorsulását a ló háziasítása okozta. S ugyanakkor történt, hogy ugyanis nem egyforma a nemeknek a visszatérése, hanem, hanem ahogy Marija Gimbutas mondta, meg [Darai] Lajosék is [Cser Fernccel együtt], inekvális. Tehát andokrácia kezdődik el, a hátasló nemesítésével. Ugyanis a férfi nem tér vissza a családi tűzhelyhez. Ennek ez szociológiai következménye.

Török Tibor

Hanem mit csinál? Hanem mit csinál? Elmegy és otthagyja a családját? Ugyan már!

Oláh Zoltán

Elmegy, igen. Tehát ez ki van mérve.

Török Tibor

Ugyan már, ez akkora butaság, hogy ennél nagyobbát nem is mondhattál volna.

Oláh Zoltán

Ne engem. [Egy másik közbeszólásra:] Hát persze, hát most is, mivel csajoznak a férfiak, Porschével. ahogy, ami lóerővel működik szontén. Tehát tulajdonképpen.

Török Tibor

Addig meg gyalog ment át a szomszéd sátorba.

Oláh Zoltán

Nem, nem igazából. Tehát, ugye, geentikai tényeknek mondasz ellent. Ugye az N1a1 a földhöz ragaszkodó, egyhelyben élő földműves, észműves, kézművesnek a markere, amit a világ szakirodalma elfogadott. Ezt a markert hozzák vissza lovon a férfiak.

Török Tibor

Nem azt a markert hozzák vissza, Zoli.

Oláh Zoltán

Hát, meg egy csomó más.

Török Tibor

Annak az ükunokáját.

Oláh Zoltán

Így van 400 nemzedék telik el. 4000 év alatt, vagy 5500 év alatt rengeteg nemzedék van, és amikor visszatér, akkor érti az itt élőknek a nyelvét.

Török Tibor

Zoli, te csinálsz három géncentrumot. Egyet itt, egyet itt, meg egyet itt. (A vetített Eurázsia térképen mutatja). Ez genomra három különböző népességet takar. Ezt hogy lehetne ugyanannak a géncentrumnak a körzése? Sehogy.

Oláh Zoltán

Azért, mert valóban kicserélődnek a népek, de még ha emlékszel, itt is van egy, meg itt is van [a térképen a Közép-Keletet mutatja] egy ötödik, hatodik. Nyilván a Kaukázusnak a két oldala az két különböző nép.

Török Tibor

Zoli ezt már az archeogenetika felvázolta, ezeket a mozgásokat. Pontosan tudjuk.

Oláh Zoltán

No jó, de hát akkor ebből kelelne főzni. Nem abból [amiből ti].

Török Tibor

Mi ebből főzünk. Remélem, te is ebből szeretnél főzni.

Oláh Zoltán

Én ebből.

Török Tibor

Azt mondtad, nem vagy genetikus, akkor mért kezded el.

Oláh Zoltán

Ezek genetikai tények. Ha ezeknek a markereknek a frekvenciáját rávetíted a térképre, akkor kapsz olyan géncentrumokat, amiről pontosan tudjuk, hogy mikor jöttek létre. Tehát téridőben a legegyszerűbb térképezni a genetikai markereknek a mozgását vagy helybenmaradását. Ennél egyszerűbb a világon nincs. Közben hogy milyen szociológiai változások történnek, és

azt hozzátársítani ezekhez a dolgokhoz, na, itt kezdődik az egymás tisztelete, hogy mindenféle tudománnyal szembesíteni kell az adott genetikai találmányokat.

Török Tibor

Jó én azt mondom...

Oláh Zoltán

Te is szembesültél olyan genetikai találmányokkal, amit először nem értettél meg, aztán később más mellékes [dolgok által igen].

Török Tibor

Nekem ez a szakmám, tehát azon igyekszem, hogy megértsem a legújabbakat is.

Oláh Zoltán

Igen, de a magyarságkutató intézetnek nem szakmai jellegű tevékenysége van, hanem szintetikus. Ez azt jelenti, hogy a szakmát egyenlően...

Török Tibor

Akkor jaj a magyarságkutató intézetnek. Hogy ha nem szakmai az a...

Oláh Zoltán

Hát szakmai, de szintetikus. Bioinformatikai a színvétel.

Darai Lajos

Lehetne egy év múlva folytatni? Tehát én azt ajánlom, hogy dolgozzunk rajta, hogy egy év múlva újra ugyanitt. Hátha addig rengeteg minden változik.

Bátonyi Pál

Bátonyi Pál vagyok, nyugállományú honvéd ezredes és történelemmel foglalkozom, had-történelemmel elsősorban. Néhány dolgot az utolsó részekkel kapcsolatban [a vetített képre mutat]. Tehát a magyarok egyértelműen genetikailag is, meg valóságban is arról a vidékről jöttek, és valószínűleg török nyelvet beszéltek, a többsége. Azzal is egyetérttek, hogy a MA szó, ami kínaiul lovat jelent, az esetleg fontos volt a magyar nép megalakulása szempontjából. Ez azt jelenti, hogy a magyarok nem egy, hanem két népcsoportból alakultak. Egy MA, ami MAD és MAGY végződést kapott, és egy AR népcsoportból. A MAD és MÁD település ugyanúgy megvan, mint az AR az ország[ban], és KISAR és NAGYAR és ARAD is megvan. Tehát ezeket bizonyítani lehet. Az, hogy a Kárpát-medence keleti részén települtek le ezek a magyarok, akik bejöttek, az is bizonyítja, hogy Álmosd település is ott van. A magyarok a betelepüléskor –d végződést alkalmaztak. Tehát Árpád, Előd, Ond, Kond magyar volt. Akkor ki a Tas, Huba és Töhötöm? A Tas az avar népesség maradékának a vezetője volt. Töhötöm – a másik neve Tétény – volt a fehér hunoknak, más néven kónyoknak a vezetője. A Huba volt a középső, a főnök. Huba a nagy HU, ha máshogy ejtjük, akkor GUBA. Szeretet hangzóson GUBACS. Gubacs, Tas és Tétény mind itt van Budapest mellett. De nincsen Árpád, Előd, Ond, Kond település, mert ők újak voltak. A másik hármat pedig ismerte az itteni lakosság. Tehát egyértelműen bizonyítható, hogy döntő többségben az avarokori népesség volt a Kárpát-medencében, és csak egy kis népesség volt [a betelepülő], de ez egy katonailag jól szervezett népesség. Most hogy honfoglalás volt-e? Olyan nem volt. A magyarok betelepülése volt. Mégpedig, – és akkor menjünk előre, – 805 és a magyarok betelepülése között volt egy állam, amiről nem beszélünk. Ezt az államot különböző szóval illették. Vangar, Venger Államnak is hívták. Annak vangar része

a fehér hunok voltak. A fehér hunok a Balaton keleti sarkától nyugatra lévő avar állam vezető népe volt. Ez a fehér hun népesség, más néven kóny népesség megtalálható volt Indiában is, meg a törököknél is tehát. És a törököknél kónya néven ismerjük. Ezt a fehér hun népességet valóban Nagy Károly csapatai verték meg. Az avar népességet pedig a bolgárok verték meg, még hozzá a bolgár Krum kán, aki elfoglalta az egész Kárpát-medencét, ellentétben Nagy Károllyal. Budán sokáig, még az 1400-as években is Krumfürdeje nevű település nevet megkülönböztettek. És a mai Rum is Krum volt, és Krumbach ott van Bécs mellett, és Krumai és Cseski Krumlov, és Moravszi Krumlov és Krumwirth is. Tehát a Krum név meghatározó volt, mert ő foglalta el a Kárpát-medencét, míg Nagy Károly nem. A másik fontos dolog, hogy az avar népesség keresztény volt. A bejövő pogány népességet 670 táján a Kaukázusból idetelepült őskeresztény papság megkeresztelte. És ők építették a kerektemplomokat vagy rotundákat. A Kárpát-medencében több mint 200 rotunda van. A nyugati országokban 20-20 van, és Örményországban 80, illetve Grúziában 70 rotundát ismerünk. A kövel való építkezést tehát a rómaiak után ezek a Kaukázus nyugati részéből idetelepült szerzetesek hajtották végre. Központjuk Eger volt. Ők -g végződést alkalmaztak. Mit kell tudni még ezekről a népekről? Hogy velük együtt bolgárok is bejöttek, és a bolgárokat 805 után, miután Krum elfoglalta a Kárpát-medencét, áttelepítette a mai Macedónia területére. A macedón vezetők ugyanúgy az őskeresztény vallás alatt voltak, mint a Kárpát-medenceiek. Ezért a székelyek ugyanúgy, mint a macedónok, az ószövetségből kapták a nevüket, amíg a macedónok el nem szlávosodtak. Tehát a székelyek már itt voltak a Kárpát-medencében. Ugyanígy itt voltak a palócok és a csángók is. Valamint a salszal népesség. A salszal népesség nyugatról, Salzburg környekéről települt be. A székely és palóc népesség a Kárpát-medence északi és attól északra lévő területéről települt be, míg a csángó népesség keletről. Ezek a népségek az egységes venger név alatt voltak. Ezért van a venger nevünk Svájcban. Több mint 150 család, ma is a venger nevet viseli. De venger néven vannak a lengyelországi és ukrán népségek is. És ez lehet a mai nyelvünknek a lényege, hogy az az ősnépesség hozta be, illetve tartotta meg a mai nyelvünket. Köszönöm szépen.

Cséfalvai Gusztáv

Cséfalvai Gusztáv vagyok. Egy tudományos ismeretterjesztő filmből veszem a következő állítást. A legnagyobb genetikai változatosság a világban Afrikán kívül a Kárpát-medencében van. Ezt az állítást egy National Geographic Chanel egyórás filmből vettem, amely az európai ember genetikai összefüggéseiről és változatosságáról szól. Most én azt hiszem, – nem vagyok genetikus, – hogy ez az archeogenetikának a legnagyobb fölismerése ránk magyarokra nézve. Ha valaki meg tudja ezt magyarázni valahogy, genetikus, lehetőleg genetikus legyen, hogy ez hogy lehetséges, hogy a Kárpát-medencében van a legnagyobb genetikai változatosság Afrikát kivéve, akkor én mindent elhiszek neki. Ezért jöttem ide, hátha itt hallok valamit. Most, mivelhogy nem sikerült ezt itt úgy igazán, szeretném értelmezni azt, hogy mit hallottam, egy mondatban: Ha jól értettem Grandpierre Attila előadását, akkor ő úgy értelmezi ezt a kardinális tudományos tény, hogy ez nem lehetséges másként, csak úgy, hogy innen a Kárpát-medencéből eláramlottak, népkirámlások majdnem az egész világba, és ide vissza is jöttek emberek, népek. Oláh Zoltán, ugyanezt mondta el más szavakkal. Kérdésem az, hogy – ha megengeded továbbra is a tegezést – szerinted csak az a folyamat érvényes, hogy a Kárpát-medencébe bejöttek gének, innen kifelé nem ment ki gén soha? Tehát csak azt a folyamatot ismered el, hogy ide bejöttek gének. Kifelé nem mentek semmit. Jól értettem ezt az előadásodban?

Török Tibor

Jó, tehát Attila teljesen jól mondta, hogy a vonaldíszes kerámiának a földműves népessége a Kárpát-medencéből lakta be egész Európát. Mielőtt rájuk ment a jamnaja nomád nép. Tehát ment kifelé is, igen. Sőt, hát mi.

Oláh Zoltán

Én is ezt mondtam. Genetikai...

Török Tibor

De ezek bejöttek előtte. Ezek átmentek rajtunk, úgymond.

Oláh Zoltán

Nem mentek át.

Török Tibor

Istenem, nem itt laktak előtte, a Termékeny Félhold területéről érkeztek.

Oláh Zoltán

Ez egységes nyelvű terület volt.

Török Tibor

Melyik?

Oláh Zoltán

A Kárpát-medence volt a leginkább.

Török Tibor

Ezt ki mondta? Ki dokumentálta? Hol van ez leírva?

Oláh Zoltán

Egy csomó genetikai cikk erről szól.

Török Tibor

Ugyan már! Kérem szépen, ide bejött egy népesség, aki itt elidőzött, elkeveredett a helybeliekkel, majd tovább kiáramlott. Kiáramlott egyébként balra is, jobbra is. Ebben igaza van az Attilának. De én, az én tudtommal nem ment tovább a Don vonalánál, Donyeck vonalánál. Mert ott teljesen más népek éltek. Azok jöttek aztán visszafele rá Európára. Tehát igen, zömmel a befele jövetel volt a jellemző. De mentek innék ki is. De zömmel a rárétegződés volt a jellemző. És hogyha igaz, – én ezt az állítást nem ismerem, genetikus létemre, – hogy a Kárpát-medence, hogy itt a legnagyobb a genetikai változatosság Európában, de el tudom hinni emiatt a rengeteg, sokrétű beáramlás miatt. Jöttek ide be egyébként nyugatról is, nem igaz, hogy a harangedényesek egyébként innen mentek ki, nem igaz, ide jöttek be azok is. A harangedényesek is bejöttek ide nyugatról, bejöttek még a kelták is, még Atilának előtt. Tudjuk. Tehát nyugatról is jöttek ide be jócskán. Délről több beáramlás volt, még a vondaldíszesek után is jöttek be délről is népek. A Kárpát-medence egy vonzó zóna volt, olyan, mint a Minuszinszki-medence. Népek befele áramlása. És az egyveleggé képződése. Aztán lehet gondolkozni, hogy ki mit, milyen stabilan hozhatott, meg tarthatott meg, meg beszélhetett.

Darai Lajos

Köszönöm szépen, és tényleg fenntartom a javaslatomat, hogy találkzzunk egy év múlva, és innét folytatjuk.